

MEMORIAŁ

General Marii Wittek

+ JANKOWSKA-LIPCZYK Maria
zam. Lipczyk
ps., „Zofia”, „Zoska”

A
Witk

5159/WS

SPIS ZAWARTOŚCI
TECZKI

JANKOWSKA - LIPCZYK

Maria

ps. „Yolka” „Zoska”

- I./1. Relacja ✓ k. 2, s. 1-2
- I./2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora ✓ k. 1, s. 1
- I./3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora —
- II. Materiały uzupełniające relację ✓ k. 2, s. 1-3
- III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —
- III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —
- III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —
- III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —
- III./5. Inne ... —
- IV. Korespondencja —
- .....
- .....
- .....
- V. Nazwiskowe karty informacyjne —
- VI. Fotografie ✓ ksewo sz. 1, pkt. I/2 s. 1

FUNDACJA GENERAL ELŻBIETY ZAWACKIEJ

Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej

..... oraz Wojskowej Służby Polek .....

87-100 Toruń, ul. Złoty Stągiewek 10, tel. 046 66 66 22 186

e-mail: fapak@wp.pl; www.zawacka.pl

MEMORIAL [†] JANKOWSKA-LIPCZYK Maria T. 5159/WSK

General Marii Wittgen (nazwa zespołu, zbioru, kolekcji i sygnatura akt)

Lp.	Nazwisko i imię korzystającego	Temat pracy (ewent. cel wykorzystania)	Data korzystania
1	Anna Mikulska	zakończenie treści i oprac. materiałów	17.06.2020r.
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			

I/1 Relacja

- Rozmowa Aleksandry Rybińskiej z Marią Jankowską-Lipczyk, [b.d.],
zgoda na upublicznienie materiału sygn. Zbigniewa Lipczyka,
2020r., mpś, rkps, kopia, k.2, s.1-2

Odpowiadam jako Maria Jankowska-Lipczyk

1. Skąd Pani pochodzi? z Wilna
2. Gdzie się Pani urodziła? w Wilnie
3. Kim byli Pani rodzice (zawód)? Mama - hrabianka Emilia Grabowska - rodzina ziemiańska, Ojciec Alfred Jankowski - Sędzia Sadu Okręgowego w Wilnie
4. Jakie szkoły Pani ukończyła przed wojną? - w trakcie liceum
5. Czym Pani się zajmowała przed wojną? uczeń szkoły podstawowej, a potem II klasy liceum
6. Jaki Pani wspomina dzień 1 września 1939 roku? Skąd Pani dowiedziała się o wybuchu wojny? Jaka była Pani reakcja?
Z radia. pomyślałam - super fajnie, bardzo się ucieszyłam że będzie ciekawie
7. Pani losy we wrześniu 1939 roku, aż do momentu wstąpienia do wojska/konspiracji?
Ok 19- 20 września wojska polskie wycofały się z Wilna, wszyscy byli bardzo zaniepokojeni. Ludzie mówili że Rosjanie to sojusznicy, ale mój tata mówił że to niemieccy sojusznicy jeszcze gorsi od Niemców. Weszli Rosjanie i zaczęli wywozić rodziny takie jak moja do Rosji do obozów albo rozstrzeliwali i rabowali. Nas też chcieli wywieźć albo rozstrzelać ale przeszukując mieszkanie znalezione korespondencje mojej mamy z siostrą Dzierżyńskiego z którą byliśmy zaprzyjaźnieni i samo nazwisko wystarczyło aby nas zostawili w spokoju. Zdejmowali zegarki z rak na ulicy, buty i futra. Ojciec kazał mnie i siostrze nie wychodzić z domu bo młode dziewczęta były przez bolszewików gwałcone. Pod koniec października 1939 roku w Wilnie zapanowali Litwini ... zwani przez nas kałakutasy. Bili ono Polaków za to że byli Polakami. Mnie osobiście uderzył kilkakrotnie Litwin za to że w jego obecności śmiałam rozmawiać po polsku. Panował strach. Szkoły były zamknięte. 22.06.1942 Niemcy atakowały Rosję i w kilka dni później dotarli do Wilna. Kiedy wkraczali do Wilna zaczęli robić polowania na Żydów. Pewnego dnia kiedy byliśmy z mamą w kościele na dziedzińcu kościelny wpadł uciekający człowiek, za nim Niemcy zastrzelili go serią z automatu jednocześnie ścinając figurę Najświętszej Maryi Panny. we wrześniu założyli getto żydowskie i zaczęli ich wywozić i rozstrzeliwać. Polaków nie czepiali, ale trzeba było im schodzić z drogi. Pastwili się nad Polakami Litwini.
8. W jaki sposób trafiła Pani do wojska? (jeżeli brała udział w walkach wrześniowych)?
NIE
9. Czy przeszła Pani przedwojenne przeszkolenie PWK? Czy pamięta Pani gdzie się odbywało, jakie treści zawierało i kto je przeprowadzał?
NIE

10. W jaki sposób trafiła Pani do konspiracji?

Mój kuzyn Witek Ejsmond, zaproponował mi prace łączniczki A.K. Było to zimą 1943 roku- miałam wtedy 16 lat, a wyglądałam na mniej. Zostałam zaprzysiężona i przyjąłam pseudonim Zośka.

11. Czemu Pani chciała walczyć? Uczestniczyć czynnie w konspiracji?

Pewnego zimowego wieczoru niemiecki patrol zatrzymał mojego brata stryjecznego po godzinie policyjnej przed jego własnym domem, miał on wtedy 17 lat. Polali go lodowatą wodą ze studni i powiedzieli że jak chciał być na dworze (bo tak im powiedział) to będzie tak stał do rana. Był mróz powyżej 20 stopni. po północy zmarł - zmarł na oczach rodziców. Chciałam nie być bierna, walczyć o powrót do normalności.

12. Co należało do Pani zadań kolejno w latach do 1945 roku?

Przenosiłam broń i meldunki od 1943 do 1944 roku- do wyzwolenia Wilna przez Armię Krajową - operacja "Ostra Brama" pod dowództwem komendanta Okręgu Wileńskiego Aleksandra Krzyżanowskiego pseudonim Wilk (wówczas znałam tylko pseudonim)

13. Proszę wymienić i opisać szczegółowo dwie najbardziej pamiętne Pani akcje jako kobieta/żołnierz, sanitariuszka, łączniczka, szpieg (praca w wywiadzie)?

Zima 1943 roku przenosiłam ręczny karabin maszynowy z jednego do drugiego punktu kontaktowego. Karabin był duży choć rozłożony na mniejsze części i przytwierdzone do mojego tułowia. Ja miałam 160 cm wzrostu i musiałam nico skrzywić tułów by w płaszczu sylwetka wydawała się symetryczną. Zatrzymał mnie patrol niemiecki i wylegitymował. Karabin był ciężki i myślałam że kręgosłup sztucznie skrzywiony pęknie mi z bólu a musiałam się delikatnie uśmiechać i odpowiadać swobodnie, bo jak ktoś się bał to Niemcy go przeszukiwali. Minuty były wiecznością.

Przenosząc meldunek i pistolet zostałam zatrzymana przez policję litewską. Litwinów strasznie się bałam bo bili za nic. Stwierdzili że jestem burżujką, bo któryś wiedział gdzie mieszkam i odprowadzili mnie na posterunek niemiecki, nie rewidując. Niemcy mnie przesłuchali (nie mieli nic do arystokracji, a nawet traktowali ich lepiej) i mnie wypuścili BEZ REWIZJI OSOBISTEJ bo pewno myśleli, że Litwini mnie przeszukali.

14. W jaki sposób kobiety były ubrane? Czy tak jak mężczyźni Panie były ubrane w mundury?

Oczywiście w normalnie w cywilne ubrania.

15. Jaki był stosunek mężczyzn do kobiet czynnie walczących? Czy odnoszono się z szacunkiem?

Czy istniała jeszcze wówczas dyskryminacja kobiety w jednostkach wojskowych?

Byłam zawsze traktowana przez kolegów z szacunkiem a nawet podziwem za moja zimna krew w trakcie akcji przenoszenia broni czy meldunków.

16. Jakie m. in. otrzymała odznaczenia za swoją walkę wobec ojczyzny?

I/M

Za Ostrą Bramę wystawiono wniosek o krzyż walecznych ale go nie trzymałam i nie wiem czy go przyznano, bo Niemcy aresztowali żołnierzy AK albo wcielili ich do armii sowieckiej - nie miałam odznaczyć.

17. Proszę chronologicznie wymienić stopnie uzyskiwane w AK. Na jakim stopniu zakończyła Pani służbę w AK.

Szeregowiec

18. Czym zajmowała się Pani po wojnie?

Jestem lekarzem stomatologiem

19. Czy kończyła Pani jeszcze jakieś szkoły? Jeżeli tak to jakie?

Ukończyłam liceum i studia : Akademię Medyczną w Łodzi.

20. Czym zajmuje się Pani teraz?

Jestem na emeryturze.

21. Czy zna Pani żyjące jeszcze kobiety, które mogły by udzielić wywiadu stosownego do mojej pracy magisterskiej?

Już nie żyją. Ostatnią była córka generała Fieldorfa "NILA" Maria Fieldorf-Czarska z którą znałyśmy się od przed wojny.

*Zgodnie z nie
upublicznione
Zbigniewa diparty*

2020 06 09

I/2 Dokumenty dotyczące relatora

- karta osobowa Marii Janikowskiej-Lipczyk w ŚS ŻAK - Okręg Łódź
Nr ewidencyjny: 2488, wps, rkp, kopia, k. l. s. 1

I/2014

Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej - Okręg Łódź M3	
Nazwisko i imię JANKOWSKA-LIPCZYK Maria	
Miejscę i rok urodzenia 08.12.1926, WILNO	Imiona rodziców ALFRED EMILIA
Nr leg. A.K. 0066888	
Nr karty kombatanckiej 423841/51573	Adres: Miejscowość: ŁÓDŹ ul. J nr kodu: 91-744 nr domu:
	Nr telefonu
	Data wstąpienia do SZZAK 25.02.02
Pseudonim(y) Zofia "Zoska"	Okręg AK WILNO
	Placówka
Stopień w AK KAPRAŁ	Przebieg służby w AK lub formacjach współpracujących
Odznaczenia	od do 08.07.1943 do 07.1944 ARMIA KRAJOWA - OKRĘG WILENSKI
Uwagi: Śmol Wilno	

II Materiały uzupełniające relację

- Jonkowska-Lipczyk Maria ps. „Zośka” - biogram [w:] A. Rybińska, Rola, działalność i znaczenie kobiet w Armii Krajowej. Wybór biograf regionu Łódzkiego, Toruń 2016, mps, kopia, k. 2, s. 1-3

cowała m.in. z młodzieżą VI Liceum Ogólnokształcącego w Łodzi: „Współdziałałam w organizowaniu w podległych nam szkołach wystaw militariów i innych pamiątek z zakresu II wojny światowej oraz walk partyzanckich”³⁷².

Życiorys Pani Pelagia Janiszewska spisał w dniu 14 I 1977 r. Dalsze jej losy nie są znane autorce.

4.4. Jankowska-Lipczyk Maria ps. Zośka

Maria Jankowska-Lipczyk ps. Zośka urodziła się 8 XII 1926 r. w Wilnie i do wybuchu wojny mieszkała w tym mieście. Jej matka Emilia Grabowska wywodziła się z rodziny ziemiańskiej, natomiast ojciec Alfred Jankowski był sędzią Sądu Okręgowego w Wilnie. Po ukończeniu szkoły podstawowej Maria Jankowska rozpoczęła naukę w liceum i do wybuchu wojny ukończyła dwie klasy.

Tak wspominała pierwsze dni września: „O wojnie dowiedziałam się z radia. Bardzo się ucieszyłam. Pomyślałam, że będzie ciekawie, że w końcu zacznie się coś dziać”³⁷³. Po kilkunastu pierwszych dniach wojny relacjonowała: „Okolo 19–20 września wojska polskie wycofały się z Wilna, wszyscy byli bardzo zaniepokojeni. Ludzie mówili, że Rosjanie to sojusznicy, ale mój tata twierdził, że to niemieccy sojusznicy jeszcze gorsi od Niemców. Na teren naszego miasta weszli Rosjanie. Rozpoczęła się wywózka rodzin takich jak moja do Rosji do obozów. Często rodziny ziemiańskie były rozstrzeliwane. Nas też chcieli wywieźć albo rozstrzelać, ale przeszukując nasze mieszkanie znaleziono korespondencję mojej mamy z siostrą Dzierżyńskiego, z którą to były zaprzyjaźnione i samo to nazwisko wystarczyło aby nas zostawili w spokoju”³⁷⁴. Sytuacja w całym mieście przedstawiała się tragicznie: „Rosjanie zdejmowali wszystko co cenne z ludzi na ulicach: zegarki, futra, buty. Ojciec kazał mnie i siostrze nie wychodzić z domu, bo młode dziewczęta były masowo gwałcone”³⁷⁵.

Pod koniec października 1939 r. w Wilnie na dobre zdomowili się Litwini. „Byli oni znienawidzeni przez ludność polską. Najgorsi byli kałakutasy³⁷⁶ – żandarmi litewscy. Bili oni Polaków za to, że byli Polakami. Mnie osobiście uderzył kilkakrotnie Litwin za to, że w jego obecności śmiałam rozmawiać po polsku. Panował strach”³⁷⁷.

Trzecia Rzesza 22 VI 1941 r. zaatakowała ZSRR. Zajęcie Wilna przez wojska niemieckie Maria wspominała następująco: „Kiedy wkraczali do Wilna zaczęli robić polowania na Żydów. Pewnego dnia, kiedy byliśmy z mamą w kościele na dziedzińcu kościelny wpadł uciekający człowiek, za nim Niemcy zastrzelili go serią

³⁷² Ibid.

³⁷³ Archiwum domowe Aleksandry Rybińskiej: wywiad ze Zbigniewem Lipczykiem, synem Marii Jankowskiej-Lipczyk.

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ Policjant lub żandarm litewski z okresu II wojny światowej.

³⁷⁷ Archiwum domowe Aleksandry Rybińskiej: wywiad ze Zbigniewem Lipczykiem, synem Marii Jankowskiej-Lipczyk.

z automatu jednocześnie ścinając figurę Najświętszej Maryi Panny. We wrześniu 1941 r. założone zostało getto żydowskie. Żydów zaczęto wywozić i ich rozstrzeliwać. Niemcy Polaków się nie czepiali, ale trzeba było im schodzić z drogi. Nad Polakami pastwili się Litwini³⁷⁸.

Do działalności konspiracyjnej Marię przekonało następujące wydarzenie: „Pewnego zimowego wieczoru niemiecki patrol zatrzymał mojego brata stryjecznego po godzinie policyjnej przed jego własnym domem. Miał on wtedy 17 lat. Polali go lodowatą wodą ze studni i powiedzieli, że jak chciał być na dworzu (bo tak im powiedział), to będzie tak stał do rana. Był mróz powyżej 20 stopni. Po północy zmarł – zamarł na oczach rodziców. Chciałam nie być bierna, walczyć o powrót do normalności³⁷⁹.”

Krótko po tym wydarzeniu kuzyn Marii, Witold Ejsmond, zaproponował jej pracę łączniczki w Armii Krajowej. Było to zimą 1943 r. i miała ona wówczas 16 lat. Została zaprzysiężona i przyjęła pseudonim Zośka.

Do głównych zadań „Zośki” należało przenoszenie meldunków i broni na terenie Okręgu Wileńskiego AK. Uczestniczyła także w operacji „Ostra Brama”³⁸⁰ pod dowództwem Komendanta Okręgu Aleksandra Krzyżanowskiego ps. Wilk³⁸¹.

Jedną z wielu akcji „Zośki” była ta z zimy 1943 r.: „[...] przenosiłam ręczny karabin maszynowy z jednego do drugiego punktu kontaktowego. Karabin był duży, choć rozłożony na mniejsze części i przytwierdzone do mojego tułowia. Ja miałam 160 cm wzrostu i musiałam nico skrzywić tułów, by w płaszczu sylwetka wydawała się symetryczną. Zatrzymał mnie patrol niemiecki i wylegitymował. Karabin był ciężki i myślałam, że kręgosłup sztucznie skrzywiony pęknie mi z bólu, a musiałam się delikatnie uśmiechać i odpowiadać swobodnie, bo jak ktoś się bał to Niemcy go przeszukiwali. Minuty były wiecznością. Przenosząc meldunek i pistolet zostałam zatrzymana przez policję litewską. Litwinów strasznie się bałam, bo bili za nic. Stwierdzili że jestem burżujką, bo któryś wiedział gdzie mieszkam i odprowadzili mnie na posterunek niemiecki, nie rewidując. Niemcy mnie przesłuchali (nie mie-

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Operacja wojskowa rozpoczęta 7 VII 1944 r. przez oddziały Armii Krajowej, w ramach akcji „Burza”, w celu samodzielnego oswobodzenia Wilna z rąk okupanta niemieckiego siłami AK i zgodnego z założeniami „Burzy” wystąpienia wobec Armii Czerwonej „w roli gospodarza terenu”. Plan operacji został opracowany w marcu 1944 r. przez sztab okręgu wileńskiego – zakładał on zdobycie miasta przez połączone siły wileńskiego i nowogrodzkiego okręgu AK, patrz więcej: S. Korboński, *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po Podziemiu z lat 1939–1945*, Warszawa 2008, s. 161–163.

³⁸¹ Krzyżanowski Aleksander, ps. Wilk i in., ur. 18 II 1895, Briańsk (Rosja), zm. 29 IX 1951, Warszawa, ojciec Olgi, pułkownik; 1941–1944 komendant okręgu wil. ZWZ-AK; 1944 d-ca zgrupowania wil. brygad AK w operacji „Ostra Brama”; 1944–1947 więziony w ZSRR; po ucieczce ponownie w Wilnie; 1948 aresztowany, wysiedlony do Polski, osadzony w więzieniu, gdzie zmarł – *Internetowa encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3928298>, dostęp z dn. 31 VII 2013 r.

Aleksandra Rybińska

Rola, działalność i znaczenie kobiet w Armii Krajowej

li nic do arystokracji, a nawet traktowali ich lepiej) i mnie wypuścili bez rewizji osobistej, bo pewno myśleli, że Litwini mnie przeszukali”³⁸².

„Zośka” uniknęła aresztowania, a tym samym ocalała życie. W konspiracji czynnie brała udział do wyzwolenia Wilna przez Armię Czerwoną. W 1945 r. służbę w Armii Krajowej zakończyła w stopniu szeregowca. Za udział w operacji „Ostra Brama” wystawiony został wniosek o przyznanie krzyża walecznych, ale samego odznaczenia Maria nigdy nie otrzymała: „nie wiem czy go przyznano, bo Rosjanie aresztowali żołnierzy AK albo wcielali ich do armii czerwonej”³⁸³.

Po wojnie Maria postanowiła dalej się kształcić. Ukończyła liceum oraz Akademię Medyczną w Łodzi. Po wojnie pracowała jako lekarz stomatolog. Zmarła 24 XI 2011 r. Została pochowana na Cmentarzu Komunalnym „Doły” w Łodzi.

4.5. Lipińska Hanna ps. NN

Hanna Lipińska urodziła się 19 VII 1919 r. w Puszczykowie³⁸⁴ w powiecie poznańskim. Jej rodzicami byli Jan Lipiński, major Wojska Polskiego, późniejszy pracownik łączności, oraz Eugenia z Błaszczowskich z zawodu nauczycielka³⁸⁵.

Egzamin dojrzałości, Hanna zdała w 1936 r. w Poznaniu, a następnie do wybuchu wojny w 1939 r. studiowała na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego.

W lutym 1940 r. wraz ze swoimi rodzicami została wysiedlona przez Niemców do Miechowa³⁸⁶ pod Krakowem: „Pracowałam w tamtejszym szpitalu w charakterze praktykantki-medyczki. Opiekowałam się tamże partyzantami z Batalionów Chłopskich”³⁸⁷. W listopadzie 1943 r. wyjechała do Warszawy w celu kontynuowania studiów w konspiracji. Początkowo pracowała w szpitalu św. Stanisława na Woli, jednocześnie studiując na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Ziemi Zachodnich³⁸⁸, którego dziekanat mieścił się przy ul. Wielkiej: „Wykłady odbywały się w mieszkaniach prywatnych w różnych punktach Warszawy: ul. Chmielna, Chopina, Krucza, Filtrów, Krakowskie Przedmieście, czasem w szkole Zaorskiej-

³⁸² Archiwum domowe Aleksandry Rybińskiej; wywiad ze Zbigniewem Lipczykiem, synem Marii Jankowskiej-Lipczyk.

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ Miasto i gmina w województwie wielkopolskim, w powiecie poznańskim. Położone około 12 km na południe od Poznania, otoczone obszarem Wielkopolskiego Parku Narodowego (położone w granicach otuliny Parku). W latach 1934–1954 istniała wiejska gmina Puszczykowo.

³⁸⁵ ZKRPIBWP, Lipińska Hanna, dział: 2, t. „L”, k. 8, poz. 43, s. 1.

³⁸⁶ Miasto w woj. małopolskim, w powiecie miechowskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Miechów. Położone w Niece Nidziańskiej nad potokiem Miechówką.

³⁸⁷ ZKRPIBWP, Lipińska Hanna, dział: 2, t. „L”, k. 8, poz. 43, s. 1.

³⁸⁸ Uniwersytet Ziemi Zachodnich (UZZ) – tajna uczelnia utworzona w październiku 1940 r. z inicjatywy Biura Oświatowo-Szkolnego Ziemi Zachodnich, mająca na celu kształcenie kadr i specjalistów na okres wojenny i powojenny. Większość wykładowców i studentów pochodziła z zamkniętego przez Niemców Uniwersytetu Poznańskiego; byli wśród i inni wysiedleńcy z Wielkopolski. Uniwersytet działał głównie w Warszawie; jego działalność została przerwana przez powstanie warszawskie, gdy utracił on około połowy swoich pracowników.

Aleksandra Rybińska

Rola, działalność i znaczenie kobiet w Armii Krajowej

JANKOWSKA - LIPCZYK Maria

BARBARA
CZUCHÓW

TECZKA WIĄZANA
"BEZKWASOWA" 250G

